

## הספרות כממשות

החשוב אינו הסוגה המסוימת, אלא ההבנה העמוקה של הספרות כממשות, של הממשות בספרות, ושל הצורך המתמיד של העולם בספרות לא פחות מאשר של הספרות בעולם.

לפני חמש־עשרה שנה, בסוף לימודי הדוקטורט שלי בפילוסופיה שאותם עשיתי בפריז, בא אלי לביקור חבר ישראלי, סטודנט לספרות צעיר ומבטיח. אני זוכר לילה ארוך שבו ניהלנו ויכוח מר, קשה וטעון על היחסים בין ספרות לפילוסופיה, או ליתר דיוק על היחסים בין המחקר הספרותי והמחקר הפילוסופי. הפילוסופיה, כך טענתי, מדברת על העולם עצמו, ואילו המחקר הספרותי מתרחק מהעולם, שכן הוא מתייחס לטקסט בלבד, ובכך נמנע מלעסוק בדברים עצמם. העולם עניין אותי, אך גם היה חידה עבורי, וסברתי שבאמצעות הפילוסופיה אצליח להבין אותו ולהתקרב אליו. ואילו החבר לגלג על יומרותי לחדור ללב הדברים בלי לעבור דרך התווך הספרותי.

מי מאתנו צדק? אני נבוך היום כשאני נזכר לא רק ביומרותי הפילוסופית אלא גם בהתכחשותי לעצמי. שהרי אף כי הספרות הסעירה אותי, אירחה אותי, ניחמה אותי מאז ידעתי קרוא וכתוב, היא נתפסה בעיניי כגשר לדבר האמיתי ולא כדבר עצמו. אמנם קראתי לא מעט בכתבי דרידה, אבל לא יכולתי להבין או לקבל את אמירתו "אין חוץ לטקסט" (il n'y a pas de hors-texte). האמירה שהעולם כולו הוא טקסט, מתווך על ידי טקסט, נגיש רק מבעד לטקסט, נראתה לי מקוממת ומרפת־ידיים. מה, זה הכול? אך התקוממותי נבעה, אני יודע כעת, מהבנה חלקית בלבד הן של המילה "טקסט" והן של המילה "ספרות". את ההבנה המלאה יותר של מונחים אלה ברצוני לפתח ולפרוש כעת בפניכם ובפני עצמי.

עולמנו רווי בטקסט – זוהי אמירה כמעט בנאלית, אך גם מסוכנת. מסוכנת מכיוון שהיא מפרידה בין העולם לבין הטקסט ואז מחברת אותם יחדיו דרך המילה "רווי" – מילה

בעלת הקשרים של הצפה, שקיעה, גודש. הטקסט בא לכאורה מחוץ לעולם, מציף וגודש אותו, מה שמביא אותנו לדמיין את ייבוש ביצות העולם ומיגור השיטפון. הטקסט נעשה דבר מכביד, עול שעלינו להשתחרר ממנו, להיגאל ממנו, לקפוץ לעבר הממשי נטול השפה, מקום שבו יש רק דברים ללא מילים מתווכות. ניתן לשאול: מה רע בכך? מדוע לא לבצע את הקפיצה? אני יכול להעיד רק על ניסיוני שלי. הפנטזיה הרומנטית של השתיקה, של המגע הטהור, של ההבנה הלא-מתווכת גרמה לי תסכול כפול: מצד אחד, בכל מקום שבו ניסיתי לגעת בדברים נתקלתי בחומות השפה שמנעו ממני לממש את הפנטזיה; ומצד שני, אותה פנטזיה היא זו שיצרה את החומות, היא זו שגרמה לעולמי להיראות ככלא והפכה את המילים למשא כבד.

עולמנו רווי בטקסט – זוהי אמירה כמעט בנאלית, אך כאמור גם מסוכנת, שכן היא טומנת בחובה פנטזיה מפתה ומדיחה. לכן אני מעדיף במקום זאת לומר שהעולם עשוי מטקסט, ושהממשות עצמה היא טקסטואלית. במילים אחרות, הממשות היא ספרותית והספרות היא ממשות. אין זה אומר שהטקסט והעולם חד הם, אלא שהטקסט הוא החומר שממנו עשוי העולם, והספרות היא הביטוי המזוקק של חומריותו. רק תובנה זו, כך אני מאמין, תאפשר הן לעולם והן לספרות לממש את מלוא אפשרויותיהם.

מצדה של הספרות העניין ברור למדי, שכן כאשר היא מכירה בחומריות המשותפת שלה ושל העולם, היא מצליחה לתאר אותו בגרסתו הממשית ביותר: עולם של מסמנים ומילים רוחשי חיים וארוס. אם הטקסט הוא החומר שממנו עשוי העולם, הרי שעולמה של הספרות נוגע בשורשי החומר הזה. הספרות נתונה כל כולה ליציקת צורה בחומר תוך כדי שהיא לשה את המילים, יוצרת בהן צורות חדשות ומשחקת עם הגייתן, מצלולן, הקשריהן והרמזיהן. באופן זה מפיקה הספרות את השילוב המושלם בין צורה ותוכן, חומר ורוח, גוף ונפש: תרכובת של דימוי, רעיון, רגש ויצר.

הספרות נמלאת חיים באמצעות הבנת מוצאה המשותף עם העולם, ובאופן זה היא תורמת לו בחזרה. עולם ללא ספרות הוא עולם בלתי מפורש, עולם של טקסט בלתי חדיר, עולם שבו גם המגע נותר אטום, שכן הוא נעוץ בהווה חסר הקשר או זיכרון. הספרות פותחת את העולם לתוך עצמו ולתוך החומריות המרובה שלו, ומחוררת בתוכו חורים שרק הם מאפשרים את האנושיות שלו. אמנם המילים זרות לכאורה לחומריות הגולמית של העולם, אותו גוש אדיש שהתקיים לפני האדם וישורד גם אחריו. אך המילים, דווקא דרך פעולת החירור שלהן, דרך הכנסת ההבדלים וההבחנות בתוך הגוש האדיש, נותנות חיים לעולם, מוציאות אותו מאדישותו ועושות ממנו חומר גלם למעשי אנוש.

אם העולם הוא ספרותי, ואם הספרות נותנת את העולם בממשות העמוקה ביותר, הרי שמחקר הספרות, כפי שאני מבין אותו, עוסק בשני הקטבים הללו: בספרות כממשות ובממשות כספרות. מחקר הספרות מאפשר לגשת לעולם מבעד למסמנים שלו ולבחון את חוקיהם, את מנעדיהם, את חומריותם, את ההיסטוריה שלהם. לפיכך אין הוא רק מתאר את העולם אלא גם משנה אותו. שהרי ברגע שמנגנון מסוים של סימן נחשף, נפתחת אפשרות השינוי של אותו הסימן ושל שאר הסימנים הפועלים איתו. התיאוריות

הגדולות של הספרות – מאריסטו עד היידגר, מבארת עד קואנובה וספיאק – השפיעו לא רק על האופן שבו אנו קוראים את העולם אלא גם על האופן שבו אנו פועלים בתוכו ומתמירים אותו. התיאוריות הללו עסקו בספרות ודרכה הבינו מהי הממשות, ועסקו בממשות ודרכה הבינו מהי הספרות.

ברצוני כעת לחזור שוב חמש-עשרה שנה אחורה בזמן, לאותו ויכוח מר ביני לבין החבר על הפילוסופיה והספרות. אכן, החבר צדק בטיעוניו, שהרי הספרות קרובה לעולם לא פחות ואולי יותר מהפילוסופיה; אך אולי גם אני צדקתי, בדרך שלא חשבתי עליה. שכן, הפילוסופיה האמיתית היא תמיד גם ספרות: אפלטון וניטשה, מרלו־פונטי ודרידה, דה בובאר ואיריגראיי, אותם פילוסופים ופילוסופיות שאהבתי ושאני עדיין אוהב, התעקשו על צורת דבריהם לא פחות מאשר על תוכנם. זאת מכיוון שהם הבינו כי הפילוסופיה חייבת לשמור על מגע עם מקורה הספרותי, עם העולם הממשי-טקסטואלי שהוא היחיד המאפשר לה לפעול. כל מושג פילוסופי או תאורטי נועד במקורו להציב סימן חדש כדי להבין טוב יותר את העולם ולקרב אותנו אליו. אך כל מושג, ברגע שאנו שוכחים את צורתו, את חומריותו ואת גופניותו, עלול לאטום בפנינו את העולם, בדיוק מכיוון שהוא מתנתק ממנו.

זהו מקור הבלבול שחשתי, מקור הפנטזיה בדבר חציית חומת השפה והגעה לממשי. שכן, השפה שבה דיברתי, שפתי שלי, מרוב שרצתה להבין את העולם, שכחה את מקורה בו, את התלות ההדדית בינה לבינו. הפילוסופיה שקראתי דיברה לעיתים קרובות על קפיצות מסתוריות לעבר רוחניות או גופניות מלאות יותר, על עולם של אותנטיות שבו הגוף והנפש יתאחדו ויגיעו לכלל מימוש מלא. אבל המימוש הזה, אם באמת ייצא אל הפועל, יהיה מות העולם, מות הגוף ומות הנפש; שכן אלה, כמו השפה, מקבלים את המלאות שלהם רק בהיותם חסרים, מתהווים, מחוררים, וכך נעים ומשתנים. כדי להיזכר בחירור החיוני נחוצים מדי פעם קונפליקטים, כמו אותו ויכוח מר שלי עם החבר: אלה הן היתקעויות לשוניות ובינלשוניות המזכירות לנו שהמלאות שחשבנו שהגענו אליה היא תמיד פיקציה; שחינו, מכיוון שהם ספרותיים, דורשים להיכתב מחדש שוב ושוב, למצוא מסמנים חדשים. זהו השיעור החשוב שלמדתי מאותו ויכוח עם החבר: לא לחפש מי עדיף או עליון, אלא לראות את ההשתרגויות של המילים והדברים, של השפה והעולם, של הספרות והפילוסופיה.

אם נצא, לסיום, מהמחקר הספרותי לעבר הספרות עצמה, האם ניתן לדבר על "ספרות טובה" לעומת "ספרות רעה"? כן ולא. שהרי גם הספרות ה"רעה" מנסה בדרכה להתקרב לעולם, אך במודע או שלא במודע היא מפצלת בינה ובינו. מאדאם בובארי קראה הרבה ספרות "רעה" ולפיכך לא הצליחה לחיות בעולם. הוראות ההפעלה שלה היו שגויות, כי היא ניסתה ללכת בעקבות דגמי פנטזיה דומים מאוד לפנטזיה שהזכרתי קודם, זו שהייתי שבוי בה בעצמי: פנטזיה ספרותית על עולם ללא ספרות, עולם ללא טקסט אלא רק רגש, יצר, גוף ונפש טהורים, אך חסרי ממשות.

ספרות טובה, לעומת זאת, תתקרב לעולם אך גם תשמור על מרחק ממנו, בדיוק כדי שלא להיבלע באפשרויותיו המובנות מאליהן, אפשרויות שהן פשוט סימנים מקובלים, שחוקים, בעל-ביתיים. ספרות טובה תמקם את עצמה תחילה במרחק מסוים

מהעולם המקובל, ותנקוט מעין שימה בסוגריים שלו, בדיוק כדי לחשוף את הממשות שבו: החומריות, המסמנות, הפתיחות, החירור – כל אותם הרכיבים המסתתרים בעולם ה"לא ספרותי". ספרות טובה עשויה להיות ריאליסטית או פנטסטית; להתבטא בשירה או בפרוזה, בחריזה או במשקל חופשי – כל אלה הם עניין להעדפה ולעיתים גם לאופנה. החשוב אינו הסוגה המסוימת, אלא ההבנה העמוקה של הספרות כממשות, של הממשות כספרות, ושל הצורך המתמיד של העולם בספרות לא פחות מאשר של הספרות בעולם.